

Jan SOKOL: FENOMENOLOGICKÁ METODA

Filosofické zkoumání člověka, které se nechce či nemůže omezit na standardní vědecký postup vnějšího pozorování, experimentu a měření, musí tedy použít jinou metodu. Pro naše účely se nejlépe hodí metoda zkoumání zkušenosti, kterou vypracoval Edmund Husserl a kterou nazval „fenomenologií“. Její hlavní přednost spočívá v tom, že se ani při zkoumání člověka, jež má výrazně reflexivní, „autoreferenční“ povahu, objektivujícího postupu vědy nevzdává úplně. Proto mohl Husserl svou filosofii pokládat za „přísnou vědu“, i když, jak uvidíme, v poněkud jiném smyslu, než jak se chápe třeba v sociometrii nebo ve fyzice.

Jádro fenomenologické metody nejlépe pochopíme, když zůstaneme u smyslového vnímání. Husserlovým předchůdcem v tomto směru byl už Immanuel Kant, který si všiml, že ani to nejprostší smyslové vnímání věcí není tak jednoduché a samozřejmé, jak se až do té doby předpokládalo. Když si prohlížím jakýkoli předmět, nedává se mi sám o sobě, nýbrž je vždycky nutně v prostoru a každé pozorování se děje v čase. Podmínkou každého smyslového poznání, říká Kant, jsou tedy dvě předzkušenostní formy, v nichž se nám každá smyslová zkušenost dává, totiž prostor a čas. Ty jistě nepocházejí z předmětu samého, poznávající je musí jaksi „mít“ už předem čili *a priori*, a přece se na každém smyslovém poznání nutně podílejí a dokonce je podmiňují.

Jak to ve filosofii bývá, vypadá tento Kantův objev na první pohled jako trivialita: že žijeme v prostoru a v čase, to přece všichni dávno víme! Ale proč z toho nikdy nikdo nevyvodil náležité důsledky? Odpověď je celkem prostá. Lidské poznávání se totiž zpravidla nevěnuje samo sobě, nýbrž má svůj cíl - nejčastěji poznávaný předmět. Když si prohlížím libovolnou věc, dělám to proto, abych se o ní něco dozvěděl, abych ji poznal. Snažím se tedy mířit přímo k tomuto cíli a cesta či postup, jakým se k němu dostávám, mne nezajímají. Každé poznávání tedy jaksi „proskakuje“ co nejkratší cestou k věci samé, o níž konec konců jde, a přehlíží různé rámce a peripetie, které mu dosažení cíle umožňují. O ty mu nejde. Proto se např. v encyklopediích někdy dává přednost kresbám, které mohou příslušný předmět – ať je to přeslička, prsten nebo Bedřich Smetana – zobrazit sice zjednodušeně, ale výrazně a hlavně bez jakéhokoli prostoru či prostředí, které se z fotografie těžko odstraňuje a pozornost vždycky rozptyluje.

Kantův základní náhled Husserl ještě rozšířil a zobecnil: zkusme pozorně sledovat nikoli výsledek, to jest poznání věci a jejích vlastností, nýbrž vznik a postup zkušenosti samé ještě než se k tomuto poznání dostane. K pochopení tohoto prostého, byť neobvyklého postupu může pomoci přirovnání. Poznávající člověk je na tom podobně jako čtenář novin. Ten klouže očima po řádcích tisku a dozvídá se o letecké nehodě v Argentině. Očima sice sleduje vytištěná písmena na novinovém papíře, o těch ale neví nic, protože ho nezajímají: chce vědět, co se stalo v Argentině. Neví, zda je zpráva vytištěna písmem Times nebo Bodoni, a i kdyby ve zprávě chybělo nějaké písmeno, čtenář si toho zpravidla nevšimne, protože „proskočil“ přímo k obsahu sdělení. Husserlův postup by se pak podobal čtení novinového korektora, který musí vědomě potlačit svůj zájem o argentinské letadlo, protože má za úkol zjistit, jak je to s písmeny v řádcích. Nesleduje tedy „cíl“ či obsah zprávy, ale to, co čtenáři tento obsah zprostředkuje, co mu umožní jeho poznání. Jiným příkladem by byl literární vědec, který se nespokojí s tím, co chtěl básník čtenáři říci, ale zkoumá asonance, počítá stopy, sleduje, jak toho básník dosáhl.

Tak jako korektorské čtení vyžaduje i tato „fenomenologická redukce“, jak ji Husserl nazval, jistý zácvik, je však v zásadě každému dostupná. Vyžaduje jen určitý odstup, jistou kázeň, potlačení zvědavosti, která už už chce vědět, co se vlastně stalo. Husserl si všiml, že často vyžaduje, abychom odhlédli od toho, co o věci předem víme - například od toho, že se jedná o skutečnou a známou věc. Tak při pohledu na prostřený stůl už na něm „vidím“ kruhové talíře, ač mi můj zrakový vjem podává v perspektivě elipsy. Abych je skutečně uviděl, abych si jich všiml, pomůže, když potlačím své přesvědčení a očekávání, že jsou to obyčejné, dobře známé a skutečné talíře.

Tomu, k čemu se takto nakonec dostanu jako k prvotnímu údaji svého vnímání, co a jak se samo od sebe dává, říká pak Husserl „**fenomén**“.